

RIKU ERKKILÄ JA NIKO PARTANEN

Mitä komin väyläsijoilla ilmaistaan?

1 Johdanto¹

Komi on uralilainen, tarkemmin permiläinen kieli, joka on etäisesti sukua suomelle. Komissa on eräs piirre, joka tekee siitä typologisesti erittäin harvinaisen: sen sijasysteemissä esiintyy kaksi sijaa, joilla ilmaistaan toiminnan reittiä. Reitti on toiminnan alku- ja loppupisteen välinen osa² (ks. Zlatev 2007, 330–333). Useimmissa maailman kielissä reitti ilmaistaan muilla keinoin kuin erillisellä sijalla (Creissels 2011, 618), mutta tietyillä alueilla reitille on sijasysteemissä oma sijansa. Tällaisia alueita ovat Australia (esim. wambaya [Nordlinger 1998, 91–92]), Kaukasus (esim. avaari [Алексеев, Атаев, Магомедов, Магомедов, Мадиева, Садио́ва–Садио́в 2012, 163–165]) ja pohjoinen Euraasia (esim. keetti [Georg 2007, 113–114], evenki [Bulatova–Grenoble 1999, 10–11]). Uralilaisista kielistä väyläsija löytyy useista samojedikielistä (esim. tundranenetsi), mordvalaiskielistä, osasta itämerensuomalaisia kieliä sekä permiläisistä kielistä, joihin komikin kuuluu (Kittilä–Laakso–Ylikoski 2022, 889–890).

Näistä tai muista kielistä ei kahden väyläsijan systeemeitä kuitenkaan juurikaan löydy. Evenkissä esiintyy murteittain toinen väyläsija (Bulatova–Grenoble 1999, 12), ja vepsästä löytyy produktiivisen prolatiivin lisäksi kaksi väylää ilmaisevaa sijamaista elementtiä, jotka eivät kuitenkaan ole varsinaisia sijoja (Grünthal 2015, 98–100). Lisäksi komin lähisukukielessä permjakissa on kaksi väyläsijan morfeemia, mutta niiden käyttö on jakautunut sanaluokittain (Bartens 2000, 85–86; Лыткин, Баталова, Ботева, Гантман, Гуляев, Нечаев–Серебрянников 1962, 192–193, 304). Komin kahden väyläsijan systeemi on

1 Kiitämme *Sananjalan* nimettömiä arvioijia arvokkaista kommentista. Osaa artikkelissa käsitellyistä asioista on esitelty aiemmin SLE 52 ja NoSlip 5 -konferensseissa.

2 Tyypillisimmin kyse on liikkeestä, mutta myös muunlaisen toiminnan reitti voidaan ilmaista. Esimerkiksi suomessa *katsoi nenänvartaan pitkin* ~ *kaukoputken läpi* ilmaisee aistihavaintoverbin toiminnan reittiä.

siis poikkeuksellinen ja mielenkiintoinen. Kognitiivis-funktionaalista näkökulmasta toiminnan reitin ilmaiseminen on lähtökohtaisesti toisteista, sillä toiminnan kohteen ja jossain määrin myös lähteen ilmaiseminen ilmaisee samalla implisiittisesti toiminnan reitin. Kuitenkin paikallissijasysteemissä, jossa esiintyy myös olo-, ero- ja tulosija, väyläsija täydentää systeemiä loogisesti. Yksi mahdollinen motivaatio väyläsijalle on havainnon ikkunointi (*windowing of attention*; ks. Talmy 2000, 257–309). *Havainnon ikkunointi* tarkoittaa sitä, että käsitteistäjä nostaa etualalle jonkin osan käsitteistettävää tilannetta. Tässä tapauksessa väyläsija olisi kieliopillistunut nostamaan toiminnan reitin etualalle. Sen sijaan kahden väyläsijan tarve ei ole täysin itsestään selvä. Vielä erikoisemmaksi tilanteen tekee se, että komi ei erottele ulottuvuuksia (*relative orientation*; ero, joka on esim. suomen sisä- ja ulkopaikallissijojen välillä) paikallissijasysteemissään (ks. Creissels 2011, 615–618), vaan jokaista muuttujan ja kiintopisteen välistä suhdetta (SIJAINNIA, LÄHDETTÄ, KOHDETTA jne.) ilmaisee vain yksi sija.³

Tutkimuksemme nojaa kognitiivisen kielentutkimuksen teoriaan. Kognitiivisen kielentutkimuksen piirissä on esitetty ajatus, jonka mukaan synonymia on mahdotonta (Taylor 2003). Tämä on myös meidän tutkimuksemme lähtökohta: Jos komissa on kaksi väyläsijaa, niillä on oltava jokin ero. Lähestymme kysymystä sijojen merkitysten (*sense*; Tyler–Evans 2003, 37–45) näkökulmasta, eli oletamme nimenomaan merkityseron olevan syy kahden eri sijan olemassaoloon. Aiemmassa tutkimuksessa on esitetty eroja väyläsijojen välille (ks. luku 1.2), ja kaikki aineistostamme löytyvät merkitykset on mainittu aiemmassa tutkimuskirjallisuudessa (esim. Кузнецов 2012, 132–140), mutta merkitysten semantiikkaa ei toistaiseksi ole analysoitu kovin tarkasti. Tutkimuksessamme kuvaamme komin väyläsijojen merkitykset sekä esitämme väyläsijat säteittäiskategorioina (ks. Lewandowska-Tomaszczyk 2007), joissa on keskeinen merkitys sekä siihen liittyviä perifeerisempiä merkityksiä. Näin osoitamme väyläsijojen väliset erot. Keskitymme analyysissämme komin kirjakieleen, mutta esittelemme murteissa esiintyvän vaihtelun lyhyesti luvussa 1.1. Lisäksi väyläsijojen käyttöä komin murteissa ovat käsitelleet Niko Partanen ja Riku Erkkilä (2020, 2022).

Artikkelin rakenne on seuraava: Tässä luvussa esittelemme tiiviisti komin paikallissijasysteemin sekä väyläsijojen murre-edustuksen (1.1), aiemman tutkimuksen (1.2), teoriataustan (1.3) sekä aineiston (1.4). Luvussa 2 esittelemme väyläsijojen merkitykset jokaisen omassa alaluvussaan, luvussa 3 kuvaamme väyläsijojen semanttiset rakenteet sekä vertaamme niitä toisiinsa ja luvussa 4 esitämme tutkimuksemme yhteenvedon.

3 Komissa ei siis ole esimerkiksi suomen sisä- ja ulkopaikallissijoihin verrattavaa jaottelua paikallissijoissa.

1.1 Komin kirjakielen paikallissijat ja väyläsijojen murre-edustus

Komin kirjakielen paikallissijasynteesiin kuuluu Raija Bartensin (2000, 103–109) mukaan kahdeksan sijaa. Neljä niistä ilmaisee perussuhteita (ks. Creissels 2011, 615–618): inessiivi⁴ (olosija), elatiivi (erosija), illatiivi (tulosija) ja prolatiivi (väyläsija). Näiden lisäksi systeemiin kuuluvat egressiivi ja terminatiivi, joilla ilmaistaan toiminnan alku- ja loppurajaa sekä approksimatiivi, jolla ilmaistaan toiminnan suuntaa. Kahdeksas paikallissija on transitiivi, toinen väyläsijoista. Komin kirjakielen paikallissijat sekä niiden ilmaisemat suhteet on esitetty taulukossa 1.

suhde	SIJAINTI	LÄHDE [-RAJA]	LÄHDE [+RAJA]	KOHDE [-RAJA]	KOHDE [+RAJA]	KOHDE [±RAJA]	VÄYLÄ	VÄYLÄ
sija	inessiivi	elatiivi	egressiivi	illatiivi	terminatiivi	approksimatiivi	prolatiivi	transitiivi
(tunnus)	(-jn)	(-is)	(-sai)	(-e)	(-eđʒ)	(-l'ań)	(-eđ)	(-ti)

Taulukko 1. Komin kirjakielen paikallissijat.

Periaatteessa kaikki nominit taipuvat paikallissijoissa, mutta muiden kuin substantiivien ja paikkaa ilmaisevien pronomien kohdalla käyttö on melko marginaalista. Sen sijaan tämän tutkimuksen kannalta on merkittävää, että komissa, kuten muissakin uralilaisissa kielissä, on joukko sanoja, joilla on paikallissijaparadigma ja joita perinteisesti on kutsuttu postpositioiksi tai adverbiksi niiden syntaktisen aseman mukaan. Tällaisia sanoja ovat muun muassa *pičk-* 'sisä-' ja *viv-, vil-* 'ylä-'. Tässä tutkimuksessa katsomme, että tällaiset sanat, jotka taipuvat paikallissijoissa ja ilmaisevat kahden tarkoitteen välistä suhdetta, ovat nominien alaryhmä, jota kutsumme suhdenomineiksi. Tällaisten tilasuhteita ilmaisevien elementtien ja pelkän paikallissijataivutuksen yhteyttä ovat aiemmin korostaneet esimerkiksi Bartens (1978, 110), Krista Ojutkangas (2008, 2012) sekä Tomi Koivunen ja Riku Erkkilä (tulossa).

Väyläsijojen edustus komin murteissa vaikuttaa vaihtelevan runsaasti. Ainakin keskellä komin puhuma-aluetta juoksevien jokien varrella puhutuissa Keski-Sysolan, Syktyvkarin ja Ylä-Vyčegdan murteissa prolatiivi ja transitiivi esiintyvät osana nominiparadigmaa (Попова–Сажина 2014, 246–247). Erityisesti maantieteellisesti kauempana sijaitseva Luza-Letkan murre puolestaan vaikuttaa toimivan permjakin tapaan prolatiivin rajautuessa nomineihin ja transitiivin postpositioihin (Попова–Сажина 2014, 246–247), ja myös maantieteellisesti erillisestä Udoran murteesta on raportoitu vastaavia tuloksia (Partanen–Erkkilä 2020, 150–154). Ylä-Sysolan murteen on kuvattu käyttävän transitiivia prolatiivia yleisemmin, ja myös Ižman ja Vymin murteesta on tähän viittaavia havaintoja (Попова–Сажина 2014, 123; Partanen–Erkkilä 2020, 150–154). Samanaikaisesti permjakin Ylä-Kaman murteesta on kuvattu transitiivin yksinomainen käyttö myös tarttumakohdan

4 Käytämme tässä tutkimuksessa Bartensin (2000) käyttämiä sijatermejä.

funktiossa, jossa prolatiivi on komissa normaalisti välttämätön (Сажина 2012, 192). Riittävän laajojen digitoitujen murrenäytteiden puute eri komin murteista on yhä merkittävä haaste näiden harvinaisten sijamuotojen yksityiskohtaisen esiintymisen tutkimiselle.

1.2 Komin väyläsijojen aiempi tutkimus

Komin väyläsijoja ei ole aina pidetty kahtena erillisenä sijana, vaan erityisesti varhaisemmissa tutkimuksissa ne katsotaan yhden sijan allomorfeiksi. Kahden eri muodon olemassaolo ja näiden muotojen ero on kuitenkin tunnistettu komin modernin kielioppi-tradition alusta asti. Jo M. A. Castrén (1844) sanoo, että prosekutiivi⁵ ilmaisee liikettä lähellä, pitkin tai läpi. Hän esittää, että muoto *-öd (-äd)* esiintyy nominien ja muoto *-ti* postpositioiden ja adverbien kanssa (mas. 22). F. J. Wiedemann on lähes samalla kannalla kieliopissaan (1884). Hänen mukaansa prosekutiivi ilmaisee, minkä läpi tai mitä pitkin toiminta tapahtuu, mutta prosekutiivilla ilmaistaan lisäksi kohdetta, johon tartutaan, josta vedetään, jota sidotaan jne. Muoto *-ti* esiintyy hänen mukaansa vain adverbiaaleissa (mas. 127–128). Yrjö Wichmann (1924) lienee ensimmäinen joka on esittänyt, että prosekutiivi ja transitiivi ovat eri sijat. Hänkin kuitenkin on sitä mieltä, että transitiivi esiintyy vain postpositioiden ja adverbien kanssa. Wichmann antaa kummallekin sijalle oman merkityksen: prosekutiivi ilmaisee liikettä jotakin pitkin tai jonkin läpi, kun taas transitiivi vastaa kysymyksiin missä, mitä kautta, minkä yli ja minkä läpi (mas. 152–159). Neuvosto-aikaiset kielioppien kirjoittajat D. V. Bubrih (1949, 52–53) ja V. I. Lytkin (1955, 145) eivät pidä transitiivia omana sijanaan, joskin Lytkin (mp.) epäilee historiallisesti kyseessä olleen kaksi erillistä sijaa. Molemmat sanovat, että prolatiivi ilmaisee, mitä pitkin liikutaan ja mistä kohtaa johonkin tartutaan (Бубрих mp.; Лыткин mp.). Lisäksi Bubrihin (mp.) mukaan prolatiivi ilmaisee, minkä läpi liike tapahtuu.

György Lakó on ensimmäinen, joka kuvaa prosekutiivin (prolatiivin) ja transitiivin käytön semanttista eroa. Hänen tutkimuksensa tulokset voi tiivistää niin, että prosekutiivia käytetään, kun toiminta kohdistuu laajaan tilaan, kun ilmaistu toiminta on jollain tavoin epämääräistä tai kun toiminta kohdistuu pitkänomaisen tarkoitteen koko alaan. Lisäksi prosekutiivia käytetään ilmaisemaan tarkoitetta, johon tartutaan, sekä tarkoitetta, jonka läpi kuljetaan. Transitiivia taas käytetään, kun toiminta kohdistuu pieneen alaan, kun toiminta on suoraviivaista tai kun toiminta kohdistuu vain tiettyyn osaan pitkänomaista tarkoitetta. Lakó mainitsee myös, että transitiivin käyttö substantiivien kanssa on rajoitettua (Lakó 1950). Érik Vászolyin mukaan Lákon semanttinen luokittelu ei kuitenkaan ollut oikea, ja hän itse erotti ainoana erona prolatiivin ehdottoman käytön usein tarttumista ja kiinnipitoa ilmaisevassa rakenteessa (Vászolyi 1968, 52), jota myöhemmin kuvaamme ADHESION käsitteellä luvussa 2.4. Vászolyi (mp.) korosti erityisesti maantieteellisiä eroja murteiden välillä.

5 *Prosekutiivi* on toinen termi väyläsijalle (ks. Haspelmath 2011, 515). Nykyuralistiikassa sitä käytetään pääasiassa samojedikielten kuvauksissa.

Uudemmissa tutkimuksista Bartens (2000) toteaa yksiselitteisesti, että prolatiivi ja transitiivi ovat eri sijat. Hänen mukaansa molemmat ilmaisevat VÄYLÄÄ, mutta prolatiivi vain pitkänomaisten tarkoitteiden kanssa. Lisäksi prolatiivi ilmaisee kulkuaukkoa ja tarttumapaikkaa. Sekä nominin että lauseen predikaatin semantiikalla on vaikutusta näiden sijojen vaihteluun (mts. 107).

Uudempi venäläinen tutkimus pitää muotoja *-öd* ja *-ti* yhden sijan allomorfeina. Laajimmassa kominkielisessä komin kieliopissa kuvataan kaksi väyläsijaa, jotka on numeroitu varianteiksi 1 ja 2 (Федюнёва, Лудыкова, Некрасова, Попова–Цыпанов 2000, 89). Niiden päämerkitystä kuvataan samanlaiseksi, mutta listatuissa ominaisuuksissa erona on prolatiivin käyttö tarttumakohdissa (mts. 89–90). Kielioppi myös käyttää komin väyläsijan muotoja esimerkkinä kieliopissa esiintyvistä synonymiasta (mts. 17) sekä mainitsee tämän yhtenä poikkeuksista, joissa sijalla on kaksi erillistä päätettä. Nikolaj Kuznecov (Кузнецов 2012) esittää muodot lähes samanarvoisina ja esittää prolatiiville kolme keskeistä ja kaksi perifeeristä merkitystä. Keskeiset merkitykset ovat reitti (*маршрут*), käytävä (*проход*) ja tapahtumapaikka (*цена*), jotka ilmaisevat liikettä jotakin pitkin, jonkin läpi ja jonkin tilan sisällä. Perifeeriset merkitykset ovat tarttumakohta (*точка приложения*) ja paikka (*локация*), jotka ilmaisevat kohtaa, josta tarkoitetta tartutaan, sekä paikkaa, jossa jotain tapahtuu. Näistä viidestä merkityksestä ainoastaan tarttumakohta on sellainen, joka esimerkeistä päätellen esiintyy vain muodolla *-öd* (Кузнецов 2012, 132–140). G. A. Nekrasova on tutkinut muotojen esiintymistä korpuksessa ja esittää seuraavat tulokset: Prolatiivia⁶ käytetään useammin, kun sijamuotoisen sanan tarkoite on pitkänomainen (esim. 'tie', 'käytävä') tai aukko (esim. 'ovi'), kun ilmaistaan tarttumakohtaa. Prolatiivia ja transitiivia sen sijaan käytetään lähes yhtä paljon, kun sijamuotoisen sanan tarkoite ei ole pitkänomainen (esim. 'tundra'), vaikka tällöinkin prolatiivilla on jonkin verran enemmän esiintymiä. Nekrasova myös toteaa, että myös transitiivi voi esiintyä kaikissa tapauksissa, mutta esiintyminen on varsin satunnaista. (Некрасова 2019).

Viimeisimmät tutkimukset aiheesta ovat Partasen ja Erkkilän (2020) ja (2022). Partanen ja Erkkilä (2020) esittelevät väyläsijojen jakaumaa murteissa. Tutkimuksen perusteella vaikuttaa siltä, että komin kirjakielen mukainen kahden väyläsijan systeemi esiintyy vain komin maantieteellisissä keskimurteissa (ks. myös luku 1.1 tässä artikkelissa). Toisessa artikkelissaan Partanen ja Erkkilä (2022) tutkivat väyläsijojen morfosyntaksia ja semantiikkaa. Tutkimus osoittaa, että substantiivit suosivat ensi sijassa prolatiivia ja suhdenominit transitiivia. Lisäksi semanttinen analyysi osoittaa, että prolatiivilla ilmaistaan VÄYLÄÄ, AUKKOA ja TARTTUMAKOHTAA (tässä artikkelissa ADHEESIO), kun taas transitiivilla ilmaistaan TILAA (tässä artikkelissa ALUE), VÄYLÄÄ ja AUKKOA. Analyysissa esitetään, että väyläsijojen semanttisen eron taustalla olisi sijoilla ilmaistujen suhteiden voima-dynaaminen ero.

6 Nekrasova käyttää muodoista nimityksiä prolatiivi ja transitiivi, vaikka pitääkin niitä yhtenä sijana.

Edellä esitetty katsaus aiempaan tutkimukseen voidaan tiivistää kolmeen pääkohtaan:

1. Muotojen *-öd* ja *-ti* välillä vallitsee tutkimuksen mukaan jonkinlainen ero, vaikka joissakin tutkimuksissa niitä pidetäänkin yhden sijan allomorfeina.
2. Muotojen välinen ero ei useimmiten ole absoluuttinen, vaan ne esiintyvät samoissa merkityksissä eri frekvensseillä (poikkeus tähän on ADHEESIO, jota kaikkien tutkimusten mukaan ilmaisee vain muoto *-öd*).
3. Muotojen välinen ero perustuu pääosin taivutetun sanan, mutta myös lauseen predikaatin semantiikkaan.

Näiden havaintojen perusteella voidaan todeta, että on perusteltua puhua kahdesta eri sijasta, ja niiden eroa tulisi etsiä siitä, minkälaisien sanojen kanssa ne esiintyvät.

1.3 Paikallissijojen tutkimus kognitiivisen kielentutkimuksen kehityksessä

Tämän tutkimuksen teoreettisena taustana toimii kognitiivinen kielentutkimus. Kognitiivisen kielentutkimuksen näkökulmasta paikanilmaukset ilmaisevat muuttujan ja kiintopisteen välistä suhdetta ja sen mahdollisia muutoksia (Langacker 1987, 217–220). Sekä sijat että suhdenominit ilmaisevat muuttujan ja kiintopisteen välistä suhdetta, mutta pelkät sijat ilmaisevat suhdetta itse kiintopisteen tarkoitteeseen, kun taas suhdenomineilla ilmaistaan muuttujan suhdetta johonkin alaan, joka taas on suhteessa kiintopisteeseen (ks. esim. Ojutkangas 2008; Carlson 2010). Dynaamisten tapahtumien yhteydessä, esimerkiksi väyläsijoja kuvattaessa, on otettava huomioon muuttujan reitti. Muuttujan reitti on atemporaalinen kuvaus siitä, miten muuttuja liikkuu suhteessa kiintopisteeseen. Reitti voi olla rajaamaton tai rajattu, eli sen alku- tai loppupiste tai molemmat voidaan joko ilmipanna tai jättää implisiittisiksi. Muuttujan reitin muoto voi vaihdella, sillä muuttuja voi liikkua esimerkiksi suoraviivaisesti tai mutkitellen (Zlatev 2007, 330–332).

Kielelliset elementit (esim. paikallissijat) ilmaisevat erilaisia merkityksiä, joille voidaan määrittää oma skeema eli abstraktio muuttujan ja kiintopisteen suhteesta tilanteesta, jota merkityksellä kuvataan (ks. Tyler–Evans 2003, 42–50). Jokaiselle kielelliselle elementille voidaan määrittää keskeinen merkitys (Tyler–Evans 2003, 45–50), josta muut merkitykset voidaan johtaa kahden kriteerin avulla. Nämä kriteerit ovat:

1. Kielellisellä elementillä ilmaistaan perusmerkityksestä eroava spatiaalinen konfiguraatio muuttujan ja kiintopisteen välillä. Tylerin ja Evansin tutkimuksessa perusmerkitys on aina spatiaalinen, ja koska tämä tutkimus käsittelee paikallissijoja, käytämme samaa lähtökohtaa.
2. Kielellisellä elementillä ilmaistaan ei-spatiaalinen merkitys. Tylerin ja Evansin lähtökohta on se, että paikanilmausten (esim. heidän tutkimiansa englannin spatiaalisten prepositioiden) perusmerkitys on spatiaalinen. Ei-spatiaalinen merki-

tys ei näin ollen voi koskaan olla paikannilmauksen perusmerkitys⁷ (Tyler–Evans 2003, 42–45).

Muuttujan ja kiintopisteen konfiguraatio voi erota seuraavilla tavoilla (ks. Shakhova–Tyler 2010, 268, 275). Käsitteistyksen perspektiivi⁸ voi olla eri (ks. Langacker 1987, 120–137), voimadynaamiset suhteet voivat poiketa toisistaan (ks. Talmy 2000, 409–470), tai käytettyihin kielellisiin elementteihin ja taustaoletuksiin liittyvät pragmaattiset tulkinnat voivat erota (ks. Grice 1975). Näillä kriteereillä erotettavat merkitykset ovat aina kielikoh-taisia.

Paikallissijojen merkitykset muodostavat säteittäiskategorian. Säteittäiskategoria on kielessä esiintyvä kategoria, jolla on keskeinen merkitys ja siihen liittyviä muita merkityk-siä (ks. Lewandowska-Tomaszczyk 2007). Säteittäiskategoriassa jäsenten välillä on erilai-sia yhteyksiä, jotka ovat eri tavoin motivoituneita. Tällaisia yhteyksiä voivat olla esimer-kiksi skeeman muutos tai metaforinen ekstensio⁹ (ks. esim. Janda 1993, 17–22). Kaikki kategorian jäsenet linkittyvät jotenkin kategorian keskeiseen jäseneseen, mutta muidenkin jäsenten välillä voi olla yhteyksiä (Janda 1993, 5).

Säteittäiskategoria kuvaa kielellisen elementin, esimerkiksi paikallissijan, sisäisen semanttisen rakenteen. Kategorian keskeinen merkitys voidaan määrittää seuraavien kri-teerien avulla (ks. Tyler–Evans 2003, 45–50):

1. Vanhin tunnettu merkitys. On luontevaa, että vanhin tunnettu merkitys edus-taisi protoskeeman merkitystä, sillä se on ollut pisimpään käytössä.
2. Jonkin suhteen hallitsevuus merkityksessä. Jos esimerkiksi suurimmassa osassa väyläsijan merkityksiä esiintyy muuttujan reitti, on se todennäköisesti osa kes-keistä merkitystä.
3. Käyttö yhdysmuodosteissa, kuten yhdyssanoissa ja partikkeliverbeissä.
4. Kontrasti muihin vastaavan tason elementteihin. Jos esimerkiksi väyläsijat ovat jonkin elementin suhteen oppositiossa muihin paikallissijoihin, on elementti to-dennäköisesti osa niiden keskeistä merkitystä.
5. Merkitysten johdettavuus. Jokainen merkitys tulee voida johtaa keskeisestä merkityksestä tai siitä johdetusta muusta merkityksestä, ja on oltava mahdollista löytää konteksti, jossa merkitys on muodostunut. Keskeisestä merkityksestä saa-daan johdetuksi useimmat merkitykset.

7 Kriteerillä 2 ei ole merkitystä tämän tutkimuksen kannalta, sillä komin väyläsijoilla ei esiinny ei-spatiaalaisia merkityksiä. Käytetyn teorian näkökulmasta se on kuitenkin mainitsemisen arvoinen.

8 Käsitteistyksen perspektiivin ulottuvuudet ovat kuvio/tausta-jako, näkökulma, deiksis ja ilmauksen subjektiivisuus/objektiivisuus (Langacker 1987, 120). Näihin ilmiöihin sisältyy muun muassa fokus (kuvio/tausta-jaon osa) ja viittauskehys (näkökulman osa).

9 *Skeeman muutos* (*variation in the shape of the schema*) tarkoittaa muutoksia esimerkiksi siinä, mikä osa skeemaa vastaa sijamerkittyä tarkoitetta tai vaihtelua ilmaistujen osallistujien määrässä (Janda 1993, 20). *Metaforinen ekstensio* tarkoittaa esimerkiksi skeeman siirtämistä semanttiselta (kognitiivi-selta) alueelta (*semantic fi ld*) toiselle (Janda 1993, 21).

Esitetyistä kriteereistä tässä tutkimuksessa sovelletaan keskeisen merkityksen määrittämiseen kriteereitä 2, 4 ja 5. Kriteeriä 1 ei voi soveltaa aineistoomme, sillä se koostuu kokonaan modernista komin kirjakiielestä. Merkitysten historian tutkiminen komista olisi mahdollista, sillä vanhoja kielenmuistomerkkejä on säilynyt 1300-luvun lopulta lähtien. Tällainen tutkimus on kuitenkin jätettävä tulevaisuuteen. Kriteeri 3 ei sovellu komin tutkimukseen, sillä komissa yhdyksmuodosteiden määriteosat eivät koskaan taivu.

1.4 Tutkimuksen aineisto

Tutkimuksen aineistona on 62 komin kielellä kirjoitettua kirjaa Kansalliskirjaston Fenno-Ugrica-kokoelmasta. Ne on julkaistu vuosina 1922–1940, ja ne edustavat varhaisen neuvostoajan erilaisia tekstityyppejä. Erityisesti teknisiä aloja, maataloutta ja terveyttä käsittelevät teokset ovat laajalti edustettuina. Valtaosa aineistosta on venäjältä käännettyä käännöskirjallisuutta. Aineiston on oikolukenuk Syktyvkarissa toimiva komin kieliteknologian laboratorio FU-Lab.

Tekstimuotoisesta aineistosta on annotoitu 750 väyläsijojen esiintymää. Analyysi on keskittynyt erityisesti aineiston substantiiviesiintymiin sekä postpositioiden käyttöihin suhdenomineihin (yhteensä 437 esiintymää), mutta myös adverbiin esiintymistä on kartoitettu. Tutkimusaineisto pyrkii olemaan kattava siihen sisällytettujen teosten osalta.

Käytetyn aineiston merkittävimpana etuna on sen avoimuus. Koska teosten tekijänoikeudet ovat rauenneet, on kirjoista koostettu aineisto mahdollista jakaa tutkimusten yhteydessä ja täydentää tutkimuksen kehittyessä. Tällä hetkellä kirjoittajien syntymäaika ja tarkempi tausta, esimerkiksi kielitaito tai kotipaikka, eivät ole olleet saatavilla, joten niitä ei ole otettu analyysissä huomioon. Jatkotutkimuksen kannalta myös erilaisten väyliä ilmaisevien postpositioiden lisääminen tutkimusaineistoon avaisi uudenlaisia näkökulmia aiheeseen.

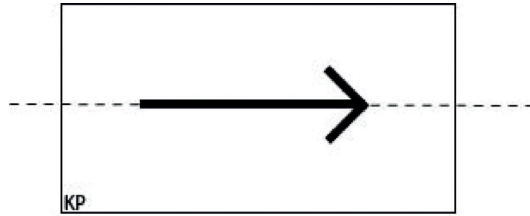
2 Komin väyläsijojen merkitykset

Tässä luvussa esittelemme merkitykset, joita komin väyläsijoilla esiintyy. Jokainen merkitys esitellään omassa alaluvussa, jossa käsitellään molemmat väyläsijat, jos kyseinen merkitys esiintyy molemmilla sijoilla. Lisäksi kuvaamme jokaisen merkityksen tärkeimmät kontekstuaaliset variantit. Vaikka tutkimus pohjautuu korpusaineistoon, emme tutki merkityksiä määrällisesti (Nekrasova [2019] esittelee suuntaa antavia frekvenssejä tapauksista, jotka vastaavat osaa analysoimistamme merkityksistä). Emme myöskään käsittele merkitysten kaikkia epäprototyyppejä esiintymiä, sillä niiden tutkiminen vaatisi pelkän korpusaineiston lisäksi informanttien käyttämistä analyysin varmistamiseksi. Aineistossamme esiintyy muutama transitiivi, joilla voisi ajatella olevan TEMPORAALIN merkitys. Koska aiempi tutkimus ei ole havainnut komin väyläsijoilla tällaista merkitystä, ja esiintymät vaikuttavat olevan idiomaattisia, jätämme ne tarkastelun ulkopuolelle.

Jokaisen merkityksen skeema esitetään kuviona, jossa muuttujan toiminnan reitti ilmaistaan nuolella ja kiintopiste suorakaiteena. Merkityksellinen konfiguraatio on merkitty lihavoinnilla ja taka-alaistetut semanttiset piirteet vastaavasti katkoviivalla.

2.1 Väylä

VÄYLÄÄ voi pitää väyläsijojen prototyypisenä merkityksenä, sillä se ilmaisee muuttujan toiminnan reittiä sen alku- ja loppupisteen välillä. VÄYLÄN skeemaan kuuluu muuttuja, jonka toiminta tapahtuu kiintopistettä pitkin tai sen kautta. Muuttujan toiminta on suuntaista ja suoraviivaista, eli sillä on jokin selkeä alku- ja loppupiste, vaikka näitä ei olisikaan ilmipantu. Pitkänomaista kiintopistettä olisi mahdollista pitää osana skeemaa, mutta analyysimme mukaan toiminnan suuntaisuus itsessään riittää ilmaisemaan VÄYLÄN ja kiintopisteen tyyppillinen pitkänomaisuus johtuu siitä, että tällaisia tarkoitteita pitkin suoritettu toiminta on tyyppillisesti suuntaista ja suoraviivaista. VÄYLÄN ilmaisema konfiguraatio on muuttujan suoraviivainen reitti kiintopistettä pitkin. VÄYLÄN skeema on esitetty kuviossa 1.

Kuvio 1. VÄYLÄN skeema.

Esimerkeissä 1 ja 2 esiintyy prototyypinen VÄYLÄ. Esimerkissä 1 kiintopiste, joka ilmaisee muuttujan reittiä, on *tuj* 'tie' ja sitä pitkin suoritettavaa suuntaista toimintaa ilmaisee infinitiivi *kiskavni* 'vetää'¹⁰. Esimerkistä 1 havaitaan myös, että predikaatin ei tarvitse ilmaista prototyypistä liikettä,¹¹ vaikka liike mahdollisesti onkin prototyypisintä suuntaista toimintaa VÄYLÄ-merkityksessä. Esimerkissä 2 kiintopiste on *kujed kanava berd* 'sontakanavan vierus', joka ilmaisee muuttujan *gaz* 'kaasu' reitin. Toiminta on suuntaista liikettä, jota ilmaisee predikaatti *kiskiššini* 'poistua'. Esimerkissä 2 kiintopiste on ilmaistu suhdennominilla, joten se ei ilmaise mitään tarkoitetta vaan tiettyä alaa suhteessa

10 Koko verbikompleksi *dumajtsini kiskavni* 'ajattelivat vetää' toimii predikaattina, mutta suuntaisen liikkeen ilmaisee tässä tapauksessa nimenomaan infinitiivi.

11 Prototyypinen liike on suuntaista toimintaa, joka ilmaisee agentin siirtymisen paikasta toiseen (Anneli Pajusen [2001, 198–211] ryhmittelyssä omavoimainen liike). Nimetön arvioija huomauttaa, että 'vetää' voidaan luokitella kausatiiviseksi liikeverbiksi (Pajunen 2001, 226–231). Tämä ei kuitenkaan tarkoita että 'vetää' ilmaisisi prototyypistä liikettä (kuten määrittely nimenomaan kausatiiviseksi liikeverbiksikin implikoi), sillä 'vetää' ei kuvaa agentin siirtymistä paikasta toiseen. Lisäksi 'vetää' ei välttämättä ilmaise varsinaista siirtymistä (vrt. esim. suomen *vetää vivusta*, jossa vipu ei siirry paikaltaan vaan ainoastaan vaihtaa asentoa).

tarkoitteeseen. Koska kiintopisteen tarkoite on pitkänomainen, myös tämä ala on pitkänomainen, mutta se ei ole absoluuttisesti rajattu, toisin kuin esimerkin 1 kiintopiste. Tapaukset, joissa kiintopiste ei ole absoluuttisesti rajattu, toimivat välittäjinä yksiulotteisten (pitkänomaisten) ja useampiulotteisten kiintopisteiden välillä VÄYLÄ-merkityksessä (vrt. esimerkit 3 ja 4).

(1) ¹²	– –	<i>dumajt-isni</i>	<i>vagon-jas-se</i>	<i>taje</i>	<i>tuj-ed-is</i>
		mieltiä-PST 1. 3PL	kärky-PL-ACC.POSS.3SG	DMST	tie-PRL-POSS.3SG
		<i>kiskav-ni</i>	<i>vev-jas-en.</i>		
		vetää-INF	hevonen-PL-INS		

’ – – ajattelivat vetää kärkyjään hevosilla tätä tietä pitkin.’

(2)	– –	<i>šonid</i>	<i>šined</i>	(<i>ru</i>)	<i>boštš-e</i>	(<i>kiskišš-e</i>)	<i>vil-iš,</i>
		kuuma	ilma	höyry	ottaa-PRS.3SG	poistua-PRS.3SG	ylä-ELA
		<i>jirk</i>	<i>berd-iš,</i>	<i>stojla-sa</i>	<i>gaz-jas</i>	(<i>medjona</i>	– <i>ammiak</i>)
		katto	lähi-ELA	talli-ADJ	kaasu-PL	voimakkain	ammoniakki)
		<i>ul-iš,</i>	<i>kujed</i>	<i>kanava</i>	<i>berd-ti.</i>		
		ala-ela	sona	kanava	lähi-TRA		

’ – – kuuma ilma ottaa (poistuu) ylhäältä, katon vierestä, tallin kaasut (voimakkain on ammoniakki) alhaalta, sontakanavan viertä pitkin.’

Esimerkeissä 3 ja 4 ilmaistaan myös VÄYLÄÄ, mutta niissä kiintopiste ei ole pitkänomainen, vaan VÄYLÄ-merkitys syntyy lauseen muista elementeistä. Esimerkissä 3 kiintopiste *mu* ’maa’ on kaksiulotteinen ala, mutta prolatiivin merkitykseksi tulkitaan VÄYLÄ, sillä predikaatin ilmaisema toiminta *kiskavni* ’vetää’ on suuntaista ja suoraviivaista, jolloin myös muuttujan toiminnan reitti käsitteistetään suoraviivaiseksi. Esimerkissä 4 predikaatti *leććini* ’laskeutua’ ilmaisee myös suuntaista toimintaa, joka määrittää muuttujan suoraviivaisen reitin kiintopisteen *šined pič* ’ilman sisus’ läpi.¹³ Transitiiivin käyttö esimerkin 4 tyyppisen VÄYLÄN ilmaisemiseen on kuitenkin melko harvinaista, ja yleensä kiintopisteen ollessa ei-pitkänomainen transitiivi ilmaisee ALUE-merkitystä (ks. luku 2.3). Tällaiset tapaukset toimivatkin yhdistävinä tapauksina VÄYLÄN ja ALUEEN välillä.

12 Esimerkit on transkriboitu käyttäen suomalais-ugrilaista tarkekirjoitusta. Glossauksessa käytetyt lyhenteet on esitetty liitteessä 1.

13 Esimerkin 4 kaltaisissa tapauksissa myös muuttujalla on osuutta merkityksen tulkintaan. Jos muuttuja on entiteetti, jolle suoraviivainen reitti ei ole tyyppillinen, tulkitaan merkitykseksi helpommin ALUE kuin VÄYLÄ. Ilmiö liittyy siihen, että spatiaalisella semantiikalla on tapana jakautua lausuman eri osille (ks. esim. Sinha–Kuteva 1995). Kiitämme nimetöntä arvioijaa tästä huomiosta.

- (3) – – *kokem* *pid'd'i-is* *sijes* *pond-isni* *kiskav-ni*
 kuokkiminen varten-POSS.3SG 3SG.ACC alkaa-PST1.3PL vetää-INF

mu-əd-is.

maa-PRL-POSS.3SG

' – – he alkoivat vetää sitä maata pitkin kuokkimista varten.'

- (4) – – *semjn* *muvežes.vij-sa* ***sined pič-ti*** *leć-ig-en*
 vain maanpinta.pinta-ADJ **ilma** **sisä-TRA** laskeutua-CNV-INS
seće *kelaš-eni una* *bjd* *peļ-eš* *mikro.orgaņizm-jas* – –
 DMST tarttua-PRS.3PL paljon joka puoli-ACC mikro.organismi-PL

' – – jo maanpäällisen ilman läpi laskeutuen sinne tarttuvat kaikenlaiset mikro-organismit – –'

Esimerkeistä 1–4 nähdään, että kiintopisteen ollessa pitkänomainen ja avoin tai useampiulotteinen sekä prolatiivi että transitiivi voivat ilmaista VÄYLÄÄ. Esimerkissä (5) kiintopisteenä on pitkänomainen ja umpinainen tarkoite *trubka* 'putki' ja predikaatti *ležni* 'päästää' ilmaisee suuntaista toimintaa. Esimerkki 5 siis ilmaisee VÄYLÄÄN kuuluvan konfiguraation. Aineistossamme ei esiinny transitiivisia pitkänomaisien ja umpinaisten tarkoitteiden kanssa, lukuun ottamatta kahta tapausta, joissa esiintyy suhdenomini *uv-* 'ala-'. Kiintopisteinä toimivat *ki* 'käsi' ja *zabor* 'aita'. Näissä tapauksissa on kuitenkin hyvin kyseenalaista, onko kiintopiste käsitteistetty pitkänomaisiksi ja umpinaisiksi. Vain kuttua enemmän siltä, että näissä kahdessa tapauksessa on kyse VÄYLÄ- ja luvussa 2.2 käsiteltävän AUKKO-merkityksen rajalla olevista käsitteistyksistä. Esimerkin 5 kaltaiset tapaukset ovat merkittäviä, sillä ne toimivat yhdistävinä tapauksina VÄYLÄ-merkityksen ja AUKKO-merkityksen välillä (ks. luku 2.2).

- (5) *Kodir* *pertj-is* *tira,* *rož-se* *tupk-eni* *da*
 kun kattila-POSS.3SG täysi reikä-ACC sulkea-PRS.3PL ja
lež-eni ***trubka-əd*** *peš* *ru.*
 päästää-PRS.3PL **putki-PRL** kuuma höyry

'Kun kattila on täynnä, he sulkevat reiän ja päästävät kuumaa höyryä putkesta.'

Edellä esitettyjä tapauksia voidaan pitää VÄYLÄN yhtenä kontekstuaalisena varianttina. VÄYLÄLLÄ on myös toinen kontekstuaalinen variantti, nimittäin MONINKERTAINEN VÄYLÄ. MONINKERTAISESSA VÄYLÄSSÄ kiintopiste tai se osa siitä, jota pitkin toiminta tapahtuu, on moninkertainen tarkoite (*multiplex entity*; ks. Talmy 2000, 48–50). Tämä tarkoittaa sitä, että muuttujalla on monta (lähes) identtistä reittiä.¹⁴ Koska MONIN-

14 Sama pätee soveltuvilta osin myös luvuissa 2.2, 2.3 ja 2.5 käsiteltäviin moninkertaisiin kontekstuaalisiin variantteihin.

KERTAINEN VÄYLÄ on VÄYLÄN kontekstuaalinen variantti, se ilmaisee samaa konfiguraatiota kuin varsinainen VÄYLÄ. MONINKERTAINEN VÄYLÄ esiintyy siis konteksteissa, joissa kiintopiste mahdollistaa muuttujalle monta reittiä, kun taas varsinainen VÄYLÄ esiintyy konteksteissa, joissa mahdollisia reittejä on vain yksi. Esimerkissä 6 kiintopiste *ju* 'joki' on pitkänomainen ja predikaatti *požni vetlini* 'voida kulkea' ilmaisee suoraviivaista toimintaa. Esimerkistä 7 nähdään, että transitiivi voi esiintyä pitkänomaisten ja umpinaisten kiintopisteiden kanssa, kun kyseessä on MONINKERTAINEN VÄYLÄ. Kiintopiste *trubka* 'putki' on pitkänomainen ja predikaatti *iskovtni* 'vieriä' ilmaisee suoraviivaista toimintaa. Molemmat esimerkit siis ilmaisevat VÄYLÄN tyypillisen konfiguraation.

(6)	– – <i>a</i>	<i>gožemijn</i>	<i>pož-e</i>	<i>vetli-ni</i>	<i>ju-jas-əd.</i>
	mutta	kesällä	voida-PRS.3SG	kulkea-INF	joki-PL-PRL

' – – mutta kesällä voi kulkea jokia pitkin.'

(7)	– – <i>trubka-jas-ti-ij</i>	<i>sešša</i>	<i>iskovt-e</i>	<i>sije</i>	<i>uv-lań,</i>
	putki-PL-TRA-POSS.3SG	sitten	vieriä-PRS.3SG	3SG	ala-APR
	<i>ger-jas-e</i>	– –			
	aura-PL-ILL				

' – – sitten se vierii putkia pitkin alaspäin, auroihin – –'

Kolmas VÄYLÄN kontekstuaalinen variantti on KOHDEVÄYLÄ. KOHDEVÄYLÄ eroaa varsinaisesta VÄYLÄSTÄ ainoastaan siten, että siinä kiintopiste ilmaisee muuttujan toiminnan reitin lisäksi toiminnan loppupisteen, kuten esimerkissä 8. Esimerkissä kiintopiste *pińtem mesta* 'hampaaton kohta' ilmaisee sekä muuttujan toiminnan reitin että sen loppupisteen. Esimerkissä kiintopiste kuvaa vain osaa muuttujan liikkeen koko reitistä, mutta koska se on ainut ilmipantu osa, edustaa se sekä reittiä että loppupistettä lauseessa. Lisäksi prolatiivisija itsessään aktivoi käsitteistyksessä liikkeen reitin, sillä reitti on olennainen osa prolatiivin semanttista verkkoa sekä erityisesti VÄYLÄ-merkitystä, jonka kontekstuaalinen variantti KOHDEVÄYLÄ on.¹⁵ Predikaatti *šujni* 'työntää' taas ilmaisee suuntaista toimintaa kiintopistettä pitkin. Näin ollen esimerkissä 8 on läsnä VÄYLÄN konfiguraatio, mutta koska siinä ilmaistaan myös toiminnan päättymisen kiintopisteeseen, jota varsinaiset VÄYLÄT eivät ilmaise, on kyseessä oma kontekstuaalinen varianttinsa.

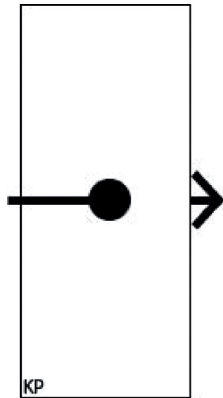
15 Myös ersässä prolatiivin VÄYLÄ-merkityksellä on KOHDEVÄYLÄN kontekstuaalinen variantti (Erkkilä 2021, 84–88). KOHDEVÄYLÄN kontekstuaalinen variantti liittyy mahdollisesti siihen, minkälaista toimintaa predikaatti ilmaisee (esimerkiksi onko toiminnalla luontainen päätepiste vai ei), mutta asian selvittäminen vaatii lisätutkimuksia.

- (8) – – *seki sijē* *šuj-e* *veškiđ* *ki-šis* *kik*
 sitten 3SG työntää-PRS.3SG oikea käsi-ELA.POSS.3SG kaksi
- čuń-se* *vož* *da* *šej* *čuń-jas-se* ***piń-tem***
 sormi-ACC etu ja keski sormi-PL-ACC **hammas-CAR**
- mesta-eđ-is*** *vey-li* *vom-as* – –
paikka-PRL-POSS.3SG hevonen-DAT suu-INE.POSS.3SG
- ’ – – sitten hän työntää oikeasta kädestä kaksi sormea, etu- ja keskisormen, hampaattomaan kohtaan hevosen suussa – –’

Toiminnan päätyminen kiintopisteeseen yhdistää KOHDEVÄYLÄN kontekstuaalista varianttia ja ADHEESION merkitystä (ks. luku 2.4). Aineistossa KOHDEVÄYLÄ esiintyy vain prolatiivilla lukuun ottamatta muutamaa suhdenuominin *kos(t)-ti* ’välitse’ metaforista käyttöä.

2.2 Aukko

AUKKO on merkitys, joka ilmaisee kulkemista jonkin tarkoitteen seinämän läpi jonkinlaisen kulkureitin kautta. Prototyypisessä tapauksessa kiintopiste on SÄILIÖN seinämässä oleva reikä, jonka kautta muuttujan toiminta tapahtuu. VÄYLÄÄN verrattuna muuttujan toiminnan reitti on taka-alastettu ja fokus on siirretty sen yhteen kohtaan, jossa tapahtuu siirtymä SÄILIÖN sisä- ja ulkopuolen välillä. Tämä on muuttujan ja kiintopisteen välinen konfiguraatio, joka poikkeaa muiden merkitysten konfiguraatioista. On syytä huomata, että itse SÄILIÖTÄ ei tarvitse ilmipanna lauseessa, vaan useimmiten se on ainoastaan impliisitesti läsnä ensyklopediseen tietoon perustuen.¹⁶ AUKON skeema on esitelty kuviossa 2.

Kuvio 2. AUKON skeema.

¹⁶ Miksi SÄILIÖTÄ ei tarvitse ilmipanna ei ole täysin selvää, mutta asialla saattaa olla tekemistä sen kanssa, että SISÄLTYMINEN (CONTAINMENT; muuttujan ja kiintopisteen suhde, kun muuttuja on kiintopisteen sisällä) on yksi perustavimmista ihmisten havaitsemista spatiaalisista suhteista (ks. esim. Landau 2020). Lisätutkimus asiasta olisi tarpeen.

AUKOLLA, samoin kuin VÄYLÄLLÄ, on kaksi kontekstuaalista varianttia. Varsinainen AUKKO esiintyy aineistossamme lähes ainoastaan prolatiivilla. Esimerkissä 9 kiintopisteenä on SÄILIÖN seinämässä oleva reikä (*janʒim* 'vagina'), jonka kautta muuttujan toiminta (*miććišni* 'ilmestyä') tapahtuu. Esimerkissä esiintyy AUKOLLE pakollinen konfiguraatio. Esimerkissä 10 on aineistomme ainut transitiivilla ilmaistu AUKKO. Tässä esimerkissä kiintopiste on *kirs oreḡ in* 'kuoren irtoamispaikka', joka voidaan käsitteistää reiäksi SÄILIÖN seinässä, vaikkakaan ei aivan prototyypiseksi sellaiseksi. Sen sijaan predikaatti *petni* 'tulla ulos' ilmaisee AUKOLLE tyypillistä muuttujan liikettä kiintopisteen läpi, joten esimerkin 10 voidaan katsoa ilmaisevan AUKKOA.

- (9) *Sešša korke janʒim-ed miććiš-e kaga-leḡ jur-iš,*
 sitten INDF vagina-PRL ilmestyä-PRS.3SG lapsi-GEN pää-POSS.3SG
 – *kaga ćuž-e,*
 lapsi syntyä-PRS.3SG

'Sitten jossain vaiheessa vaginasta ilmestyy lapsen pää, – lapsi syntyy.'

- (10) – – *kirs or-em in-ti pet-e suk šir.*
 kuori irrota-PTCP paikka-TRA tulla.ulos-PRS.3SG paksu pihka

'– – kuoren irtoamiskohdasta tulee ulos paksua pihkaa.'

AUKON toinen kontekstuaalinen variantti, MONINKERTAINEN AUKKO, esiintyy molemmilla sijoilla, kuten esimerkeissä 11 ja 12. Myös tässä kontekstuaalisessa variantissa transitiivi on kuitenkin huomattavasti prolatiivia harvinaisempi. Molemmissa esimerkeissä kiintopiste on *rož* 'reikä', joka ilmaisee kiintopisteen seinämässä olevaa reikää. Esimerkissä 11 predikaatti on *petni* 'tulla ulos' ja esimerkissä 12 *kiššini* 'valua', jotka ilmaisevat AUKON merkityksessä erittäin tyypillistä muuttujan liikettä.

- (11) *Koľk kiš rož-jas-ed pet-e gaz – –*
 muna kuori reikä-PL-PRL tulla.ulos-PRS.3SG kaasu

'Kaasu tulee ulos munan kuoren rei'istä – –'

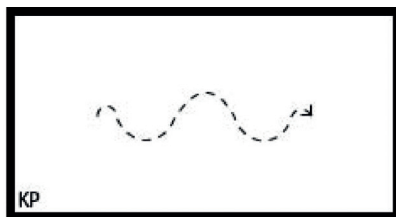
- (12) – – *sek posni rož-jas-ti-iš kišš-e mu – –*
 sitten pieni reikä-PL-TRA-POSS.3SG valua-PRS.3SG maa

'– – sitten maa valuu pienistä rei'istä – –'

Varsinaisen AUKON ja MONINKERTAISEN AUKON ero on vastaava kuin VÄYLÄN kontekstuaalisten varianttien: MONINKERTAINEN AUKKO esiintyy konteksteissa, joissa SÄILIÖSSÄ on useampia reikiä, joiden läpi muuttuja liikkuu.

2.3 *Alue*

ALUE on merkitys, jossa kiintopiste ilmaisee ne rajat, joiden sisällä muuttujan toiminta tapahtuu. Tässä merkityksessä predikaatin ilmaisema toiminta ei ole suoraviivaista vaan päinvastoin päämäärätöntä. Toiminta voi olla suuntaista, mutta sekään ei ole välttämätöntä. Kuten AUKOSSA myös ALUEESSA muuttujan liikkeen reitti on taka-alaistettu. ALUEESSA taka-alaistus koskee kuitenkin koko muuttujan reittiä eikä mikään osa siitä ole fokuksessa. ALUEEN konfiguraatio on sisäpuolellaan esteettömän toiminnan mahdollistava rajattu tila, jossa muuttujan toiminta tapahtuu. ALUEEN skeema on esitetty kuviossa 3.

Kuvio 3. Alueen skeema.

Esimerkissä 13 predikaatti *vetliylini* 'kuljeskella' ilmaisee päämäärätöntä toimintaa ja kiintopisteet *mu viy* 'maan pinta' ja *va viy* 'veden pinta' ilmaisevat sen alan, jonka rajojen sisällä toiminta tapahtuu. Aineistossamme ei esiinny prolatiiveja, joilla on ALUE-merkitys liikeverbin yhteydessä. Vaikuttaa siltä, että prolatiivi ilmaisee vain VÄYLÄÄ ei-pitkänomaisen kiintopisteiden ja liikeverbien kanssa, eli prolatiivin ja liikeverbin esiintyessä yhdessä fokus on aina muuttujan liikkeen reitissä. ALUE-merkityksessä muuttujan liikkeen reitti on taka-alaistettu, joten prolatiivia ei voi käyttää sen ilmaisemiseen. Jos prolatiivia käytetään liikeverbin ja ei-pitkänomaisen kiintopisteiden kanssa, se ilmaisee aina VÄYLÄÄ. Transitiivi taas on mahdollinen sekä VÄYLÄ-merkityksissä, joissa esiintyy liikeverbi ja kiintopiste on ei-pitkänomainen, että ALUE-merkityksessä, joissa predikaatti on liikeverbi.

- (13) *Vetliyl-isni* *mu* *viy-ti* *i* *va* *viy-ti* *tergujtem*
 kuljeskella-PST1.3PL *maa* *ylä-TRA* ja *vesi* *ylä-TRA* kauppa
mog-ış – –
 asia-ELA

'He kuljeskelivat maata pitkin ja vettä pitkin kauppa-asioissa –'

ALUE-merkitykset, joiden predikaattina on liikeverbi, ovat lähellä VÄYLÄ-merkitystä, silloin kun kiintopisteinä on ei-pitkänomainen tarkoite. Ero näiden merkitysten välillä on ensinnäkin se, että VÄYLÄ voi esiintyä myös pitkänomaisen kiintopisteiden kanssa, mikä ei ole mahdollista ALUEELLE. Toiseksi merkitykset ilmaisevat erilaisia konfiguraatioita muuttujan ja kiintopisteiden välillä. Tarkemmin sanoen näiden merkitysten ero on siinä, että VÄYLÄSSÄ fokus on muuttujan toiminnan reitissä, kun taas ALUEESSA fokus on siinä tilassa, jonka rajojen sisällä muuttujan toiminta tapahtuu. Koska VÄYLÄN kiintopiste voi

olla kaksi- tai kolmiulotteinen ja ALUEEN kiintopiste on aina kaksi- tai kolmiulotteinen ja kummankin merkityksen kanssa voi esiintyä liikeverbi, on selvää, että näiden merkitysten välillä on yhtäläisyyksiä. Ero muuttujan ja kiintopisteen välisessä konfiguraatiossa kuitenkin erottaa merkitykset yksiselitteisesti toisistaan.

Kun predikaatin kuvaama toiminta ei ole liikettä, on kumpikin väyläsija mahdollinen.¹⁷ Esimerkissä 14 predikaatti on *puktiššini* 'istuttaa', mikä ei ilmaise suuntaista toimintaa. Kiintopiste on *viž* 'niitty', joka ilmaisee sen rajatun alan, jonka sisällä toiminta tapahtuu. Esimerkissä 15 predikaattina toimii *požni višedni* 'voida lannoittaa', mikä ei ilmaise suuntaista toimintaa, ja kiintopisteinä ovat *liaa in* 'hiekkainen maa (paikka)' ja *šoja in* 'savinen maa (paikka)', jotka ilmaisevat sen alan, jonka rajojen sisällä toiminta tapahtuu.¹⁸ Molemmissa esimerkeissä esiintyy ALUEEN vaatima konfiguraatio. Esimerkkien 14 ja 15 toiminnan voi tulkita distributiiviseksi: muuttuja suorittaa toimintaa siellä täällä eri kohdissa kiintopistettä (ks. Huumo 2013). Tulkinta on täysin linjassa esittämämme analyysin kanssa, jonka mukaan muuttujan toiminta tapahtuu kokonaan kiintopisteen rajojen sisällä. Toiminnan tulkitseminen distributiiviseksi keskittyy toiminnan tyyppiin, kun taas tässä esitetty analyysi keskittyy muuttujan ja kiintopisteen suhteeseen.

- (14) – – *šoj kost-as puktišš-e kučemke vešnid'ik viž-öd* – –
 savi väli-ILL istuttaa-PRS.3SG INDF ohut **niitty-PRL**

' – – saviväliin istuttaa jotakin ohutta niittyä pitkin – – '

- (15) *Kal'ijnej sol-en pož-e višed-ni keč' kučem mu:*
 kalium suola-INS voida-PRS.3SG lannoittaa-INF vaikka INDF maa

liaa in-ti, šoja in-ti.
hiekkainen paikka-TRA vaikka savinen paikka-TRA

'Kaliumsuoloilla voi lannoittaa vaikka minkäläistä maata: hiekkamaata ja savimaata.'

Kuten VÄYLÄLLÄ ja AUKOLLA, myös ALUEELLA esiintyy kontekstuaalinen variantti, joka ilmaisee MONINKERTAISTA ALUETTA. MONINKERTAINEN ALUE ei eroa varsinaisesta ALUEESTA muuten, kuin että siinä muuttujan toiminta tapahtuu useissa paikoissa. Esimerkissä 16 *kutni vetlini* 'alkaa kulkea' ilmaisee päämäärätöntä toimintaa¹⁹ ja kiintopisteet *more* 'meri' ja *okean* 'valtameri' ilmaisevat sen alan, jonka rajojen sisällä kyseinen toiminta tapahtuu. Näin ollen esimerkissä 16 ALUEEN konfiguraatio esiintyy moninkertaisena.

17 Erkkilä (2021) analysoi vastaavat tapaukset ersässä omaksi kontekstuaaliseksi varianttikseen. Komissa tämäntyyppiset esimerkit voisivat muodostaa kontekstuaalisen variantin ainoastaan transitiivissa, sillä prolatiivi ei esiinny liikeverbien kanssa. Aineistomme ei mahdollista luotettavaa analyysia asiasta, joten jätämme kysymyksen avoimeksi.

18 Kyseessä on geneerinen ilmaus, mutta se ei muuta transitiivin ilmaisemaa merkitystä.

19 *vetlini* esiintyy suuntaista ja suoraviivaista toimintaa ilmaisevana esimerkissä 6. Kyseisessä esimerkissä kiintopiste on kuitenkin pitkänomainen, mikä vaikuttaa merkityksen muodostumiseen. *vetlini* itsessään on neutraali liikkeen suuntaisuuden suhteen.

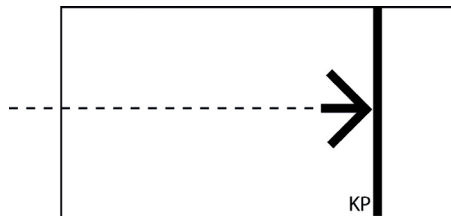
- (16) *Sešša, kor jez-id kut-isni jona vetli-ni more-jas*
 sitten kun kansa-POSS.2SG alkaa-PRS.3PL vahva kulkea-INF meri-PL
- da okean-jas vjv-ti – –*
 ja valtameri-PL ylä-TRA

'Sitten, kun kansa alkoi vahvasti kulkea meriä ja valtameriä pitkin – –

Aineistossamme ei ole yhtään esimerkkiä prolatiivin käytöstä MONINKERTAISESSA ALUEESSA. Tämä ei ole yllättävää, sillä prolatiivi esiintyy muutenkin aineistossamme ALUEEN merkityksessä vähemmän kuin transitiiivi.

2.4 Adheesio

ADHEESION merkitys ilmaisee tilannetta, jossa muuttuja tarttuu kiintopisteeseen eli muuttujan ja kiintopisteen konfiguraatio toiminnan lopussa on KONTAKTI. ADHEESIOSSA kiintopiste toimii muuttujan suuntaisen toiminnan päätepisteenä, mutta ei ilmaise toiminnan reittiä. Lauseessa tulee olla suuntaista toimintaa ilmaiseva verbi, joka ilmaisee tai vähintään implikoi kiinnipitämistä. Verbin ei tarvitse välttämättä kuitenkaan olla predikaatti. ADHEESIO on semanttisesti varsin lähellä KOHDEVÄYLÄÄ (ks. luku 2.1), mutta koska KOHDEVÄYLÄ ON VÄYLÄN kontekstuaalinen variantti, se ilmaisee aina VÄYLÄN konfiguraatiota eli muuttujan suoraviivaista reittiä kiintopistettä pitkin. ADHEESIOILLA sen sijaan on oma konfiguraationsa. ADHEESION skeema on esitetty kuviossa 4.

Kuvio 4. ADHEESION skeema.

ADHEESIO esiintyy aineistossamme ainoastaan prolatiivilla. Esimerkissä 17 predikaatti implikoi kiinnipitämistä ja muuttuja *doktor* 'lääkäri' on KONTAKTISSA kiintopisteen *ki* 'käsi' kanssa, mutta toiminta ei tapahdu kiintopistettä pitkin. Esimerkissä 18 on mukana konverbi (verbaaliadverbi) *kutemen* 'tarttuen', joka ilmaisee kiinnipitämistä predikaatin vapaana määritteenä. Kiintopisteenä toimii *za* 'varsi', joka ilmaisee sen kohdan, jonka kanssa muuttuja (implisiittinen 3. persoona) on KONTAKTISSA, mutta jota pitkin muuttujan toiminta ei tapahdu. ADHEESION konfiguraatio siis esiintyy molemmissa esimerkeissä.

- (17) *Doktor nuəd-is Maša-es ki-əd-is mikroskop din-e – –*
 lääkäri johtaa-PST1.3SG [nimi]-ACC käsi-PR1-POSS.3SG mikroskooppi juuri-ILL

'Lääkäri johdatti Mašan kädestä [pitäen] mikroskoopin luo – –'

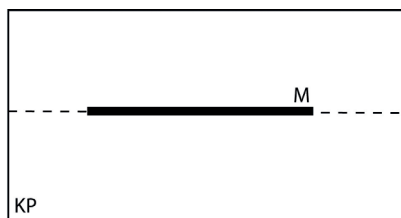
- (18) – – *kol-e* *kodji-nj* *buržik* *poztir* *da* *pirkñit-nj*
 täytyä-PRS.3SG kaivaa-INF hyvin nippu ja ravistella-INF
- za-eđ-is* *kut-eđen.*
 varsi-PRL-POSS.3SG tarttua-CNV

’ – – täytyy kaivaa parempi nippu esiin ja ravistella varresta kiinni pitäen.’

ADHEESIO vaikuttaa olevan perifeerinen merkitys prolatiivin kategoriassa, sillä se ei kuvaa muuttujan toiminnan reittiä kiintopisteen suhteen, toisin kuin edellä esitellyt VÄYLÄ, AUKKO ja ALUE (ks. myös luku 3). Perifeerisyys vaikuttaa siihen, että ADHEESIO on kategoriana heterogeenisempi kuin edellä esitellyt väyläsijojen merkitykset. Perifeerisyydestään huolimatta ADHEESIOTA on pidettävä prolatiivin täysivaltaisena merkityksenä (eikä esimerkiksi joukkona kiteytyneitä idiomeja), sillä merkitys voi esiintyä minkä tahansa kiintopisteenä toimivan tarkoitteen kanssa, joka voi toimia muuttujan toiminnan päätepisteenä siten, kuin yllä esitetty ADHEESION konfiguraatio edellyttää. Toisin sanoen ADHEESIO on perifeerinen vain väyläsijojen tyyppisempiin käyttöihin verrattuna mutta produktiivinen omalla semanttisella alueellaan.

2.5 Sijainti

SIJAINTI on semantiikaltaan muista väyläsijojen merkityksistä hieman poikkeava merkitys. SIJAINNISSA ei nimittäin tapahdu toimintaa, vaan se ilmaisee muuttujan paikkaa kiintopisteeseen nähden toiminnan päätyttyä. SIJAINNIN konfiguraatioon kuuluu siis kiintopiste, joka ilmaisee, missä muuttuja on tai mitä pitkin se on asettunut. Tämän lisäksi lauseessa esiintyy verbi, joka ilmaisee joko olemista²⁰ tai menneisyydessä tapahtunutta mutta jo loppunutta tekemistä. SIJAINNIN skeema on esitetty kuviossa 5.

Kuvio 5. SIJAINNIN skeema.²¹

SIJAINTI-merkitys voi esiintyä kummallakin väyläsijalla. Esimerkissä 19 prolatiivin kannalta merkittävä verbi ei ole predikaatti, vaan menneen ajan partisiipeissa esiintyvä *večnj* ’tehdä, rakentaa’, ja täten se ilmaisee muuttujan päätyntyyttä toimintaa. Kiintopiste *Moskva da Petrograd kost* ’Moskovan ja Petrogradin väli’ puolestaan ilmaisee sen paikan,

20 Komissa ’olla’ ei esiinny preesensissä, joten lauseet, joissa esiintyy SIJAINTI, saattavat myös olla verbittömiä.

21 Koska SIJAINNISSA ei ole mukana toimintaa, skeeman lihavoitu osa kuvaa muuttujan olinpaikkaa toiminnan päätyttyä.

jossa muuttuja on toiminnan päätyttyä. Esimerkissä (20) predikaatti *ķemavni* 'laittaa kengät jalkaan' on menneen ajan liittomuodossa, joka ilmaisee päätyttyä toimintaa, ja kiintopiste *bint vjv* 'siteen päällys' ilmaisee muuttujan olinpaikan toiminnan päätyttyä. Kumpikin esimerkki kuvaa SIJAINNIN konfiguraation.

- (19) 1851' *vo-ē vel-i* *pomal-ēma* *Moskva da*
 1851 *vuosi-ILL olla-PST1.3SG* *valmistua-PST2.3SG* *Moskova ja*
- Petrograd kost-ēd kert tuj več-ēm.*
Petrograd väli-PRL rauta tie tehdä-PST.PTCP
- 'Vuonna 1851 oli päättynyt Moskovan ja Petrogradin välisen rautatien rakentaminen.'
- (20) -- *bint vjv-ti-īs eni vel-i ķemal-ēma*
side ylä-TRA-POSS.3SG nyt olla-PST1.3SG *laittaa.jalkaan-PST2.3SG*
- kodliške ižid tufl i --*
INDEF.ABL iso kenkä
- '-- [loukkaantuneen jalan] siteen päälle oli nyt laitettu jonkun iso kenkä --'

Esimerkkejä 19 ja 20 katsoessa voi havaita, että esimerkin 19 muuttujan *ķert tuj* 'rauta-tie' pitkänomaisuus yhdistää tämän esimerkin pitkänomaisiin VÄYLIIN kun taas esimerkin 20 muuttujan *tufl i* 'kenkä' muoto viittaisi enemmän ALUE-merkityksessä esiintyvään suhteeseen.²² Aineistomme ei ole tarpeeksi laaja varmojen tulosten saamiseen, mutta vaikuttaa siltä, että pitkänomaiset SIJAINNIT suosivat prolatiivia ja tilamaiset SIJAINNIT taas transitiivia. Tämä vastaisi sijojen jakaumaa VÄYLÄ- ja ALUE-merkitysten välillä. Erityisesti SIJAINTEJA, joissa väyläsijana toimi transitiivi on kuitenkin aineistossamme niin vähän, että tätä havaintoa voi pitää korkeintaan suuntaa antavana.

SIJAINNILLA on edellä esitetyn varsinaisen SIJAINNIN lisäksi toinen kontekstuaalinen variantti, nimittäin MONINKERTAINEN SIJAINNTI. Esimerkissä 21 predikaatti on *vevni* 'olla' ja kiintopiste *dor* 'reuna' ilmaisee muuttujan paikan.

- (21) -- *dor-jas-ēd-īd med vel-ini kanava-jas --*
reuna-PL-PRL-POSS.3SG OPT olla-PST1.3PL *kanava-PL*
- '-- jotta kanavat olisivat (kulkisivat) reunoja pitkin --'

MONINKERTAINEN SIJAINNTI vastaa muiden merkitysten moninkertaisia kontekstuaalisia variantteja. Muuten esimerkissä oleva konfiguraatio on samanlainen kuin muissakin SIJAINNEISSA, mutta muuttujia ja kiintopisteitä on enemmän kuin yksi.

²² Erkkilä (2021) esittää ersän prolatiivin vastaavassa merkityksessä, että erilaista toimintaa ilmaisevista verbeistä muodostetut sijainnit ovat erillisiä kontekstuaalisia variantteja. Aineistomme perusteella emme voi ottaa asiaan kantaa komin suhteen.

3 Väyläsijat yhtenäisinä kategorioina

Kumpikin väyläsija muodostaa oman kategoriansa, jolla on sisäinen rakenne. Kuten luvussa 1.3 mainittiin, tällaista kategoriaa kutsutaan säteittäiskategoriaksi. Säteittäiskategoriassa on keskeinen jäsen, joka sijojen tapauksessa on jokin merkitys, sekä siihen liittyviä perifeerisempiä jäseniä. Kuvattaessa väyläsijoja yhtenäisinä kategorioina on siis ensin selvitettävä, mikä on niiden keskeinen merkitys, minkä jälkeen on osoitettava, kuinka muut merkitykset liittyvät tähän keskeiseen merkitykseen. Lisäksi on mahdollista esittää perifeeristen merkitysten välisiä yhteyksiä, jotka tukevat kategorian yhtenäisyyttä. Seuraavissa alaluvuissa esitämme komin väyläsijojen semanttiset rakenteet. Keskeisen merkityksen määrittämisessä hyödynnämme Tylerin ja Evansin (2003, 45–50) metodia soveltuvilta osin (ks. luku 1.3).

3.1 Prolatiivi

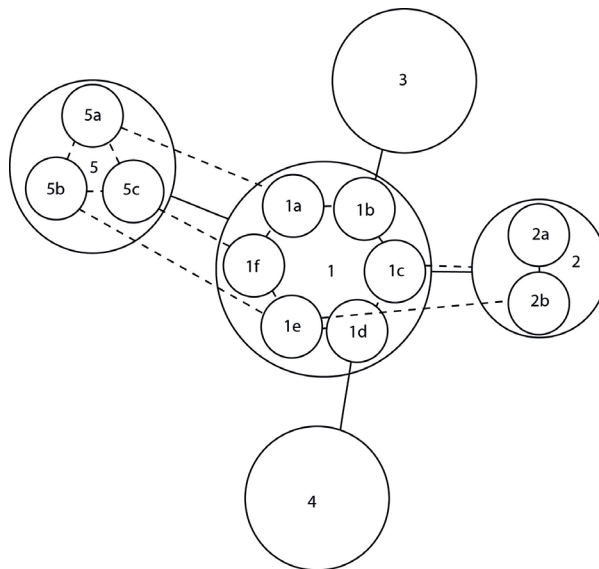
Prolatiivin keskeinen merkitys on VÄYLÄ. Tämä johtuu siitä, että kaikki muut prolatiivin merkitykset on mahdollista johtaa VÄYLÄSTÄ mutta ei mistään muusta merkityksestä. Muut prolatiivin merkitykset voidaan johtaa VÄYLÄSTÄ seuraavasti:

1. AUKOSSA muuttujan toiminnan reitistä on fokuksessa yksi kohta, joka menee SÄILIÖN seinämän läpi. Muu osa reittiä on taka-alaistettu.
2. ALUEESSA muuttujan toiminnan reitti on taka-alaistettu ja fokuksessa on se paikka, jossa toiminta tapahtuu. Tämä merkitys on johdettavissa tapauksista, joissa VÄYLÄN kiintopiste ei ole pitkänomainen.
3. ADHEESSIOSSA toiminnan loppukohta on fokuksessa. Tämä merkitys on johdettavissa KOHDEVÄYLÄN kontekstuaalisesta variantista.
4. SIJAINNISSA VÄYLÄSSÄ esiintyvä toiminta on taka-alaistettu ja se ilmaisee pelkkää muuttujan olinpaikkaa.

Ainut merkitys, jonka voisi johtaa muista merkityksistä kuin VÄYLÄSTÄ, on SIJAINTI, sillä SIJAINNISSA muuttujan ja kiintopisteen suhde voi olla samantyyppinen kuin ALUEESSA. Sen sijaan AUKKOA, ALUETTA ja ADHEESIOTA ei voi johtaa toisistaan, sillä kaikissa on fokuksessa eri osa muuttujan reittiä. On luontevampaa, että alun perin konfiguraatiossa esiintyvistä täydellisistä muuttujan reitistä on nostettu fokukseen eri osia,²³ kuin että muuttujan reitistä olisi aluksi ollut fokuksessa osa, minkä jälkeen koko reitti olisi nostettu fokukseen, minkä jälkeen taas osa reittiä olisi taka-alaistettu. Prolatiivin rakenne on

23 Nimetön arvioija huomautti, että Talmy'n *havainnon ikkunoinnin* käsite (Talmy 2000, 257–309) selittäisi ilmiön hyvin. Olemme käyttäneet Langackerin käsitettä (*havainnon*) *fokus* (*focus of attention*; ks. Langacker 1987, 187–188), mutta kumpi tahansa käsite sopii kuvaamaan käsiteltävää ilmiötä. Tärkeää prolatiivin merkitysten kannalta on se, että niihin on kieliopillistunut erilaisia tapoja käsitteistää muuttujan ja kiintopisteen välinen suhde ja että nämä käsitteistyksen pohjaavat siihen, että käsitteistäjä valitsee huomion keskipisteeksi eri osia muuttujan reitistä.

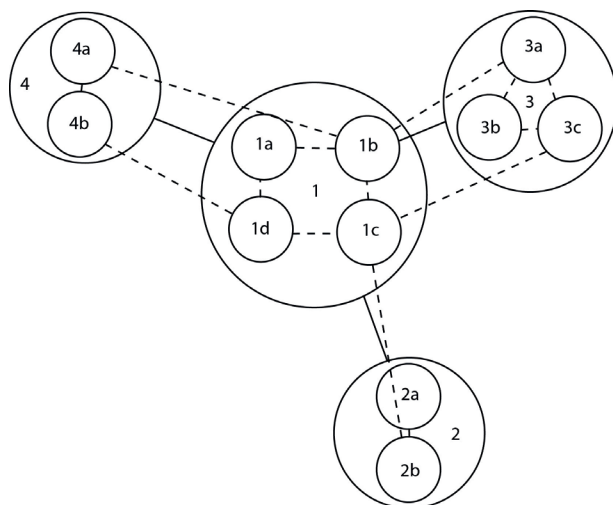
esitetty kuviossa 6. Kuviossa 6 yhtenäinen viiva kuvaa skeeman ekstensiota ja katkoviiva muuta yhteyttä merkitysten välillä. Merkitykset on merkitty numeroilla ja kontekstuaaliset variantit sekä muut merkittävät semanttisesti yhtenäiset ryhmät on merkitty kirjaimella.

Kuvio 6. Komin prolatiivin semanttinen rakenne. 1 = VÄYLÄ (1a = pitkänomainen avoin kiintopiste, 1b = kaksi- tai kolmiulotteinen kiintopiste, 1c = pitkänomainen umpinainen kiintopiste, 1d = KOHDEVÄYLÄ, 1e = MONINKERTAINEN VÄYLÄ), 2 = AUKKO (2a = prototyyppinen AUKKO, 2b = MONINKERTAINEN AUKKO), 3 = ALUE, 4 = ADHEESIO, 5 = SIJAINTI (5a = prototyyppinen SIJAINTI, 5b = MONINKERTAINEN SIJAINTI).

3.2 Transitiivi

Kuten prolatiivin myös transitiivin keskeiseksi merkitykseksi on määritettävä VÄYLÄ. Myös perustelut ovat samat. Transitiivilta puuttuu ADHEESIO-merkitys, mutta AUKON ja ALUEEN johtaminen toisistaan on yhtä epätodennäköistä transitiivin kuin prolatiivin tapauksessa. Vaihtoehtoinen selitys olisi, että transitiivin keskeinen merkitys olisi ALUE ja VÄYLÄ olisi johdettu siitä. Tämä olisi periaatteessa mahdollista, sillä VÄYLÄ esiintyy ei-pitkänomaisten kiintopisteiden kanssa. Tällöin AUKON voisi katsoa olevan transitiivilla ainoastaan prolatiivin analogiaa. Tällä selityksellä on kuitenkin se heikkous, että transitiivilla esiintyy VÄYLÄ-merkitys myös pitkänomaisten kiintopisteiden kanssa. On siis yksinkertaisempaa olettaa kummallekin väyläsijalle samanlainen semanttinen rakenne, lukuun ottamatta transitiivilta puuttuvaa ADHEESIO-merkitystä. Transitiivin rakenne on esitetty kuviossa 7.

Kuvio 7. Komin transitiivin semanttinen rakenne. 1 = VÄYLÄ (1a = pitkänomainen avoin kiintopiste, 1b = kaksi- tai kolmiulotteinen kiintopiste, 1c = MONINKERTAINEN VÄYLÄ), 2 = AUKKO (2a = prototyyppinen AUKKO, 2b = MONINKERTAINEN AUKKO), 3 = ALUE (3a = predikaattina liikeverbi, 3b = predikaattina muu kuin liikeverbi, 3c = MONINKERTAINEN ALUE), 4 = SIAJINTI.

3.3 Prolatiivin ja transitiivin ero

Edeltävässä analyysissä olemme esittäneet, että prolatiivin ja transitiivin semanttinen rakenne on samanlainen lukuun ottamatta sitä, että transitiivilla ei esiinny ADHEESIO-merkitystä. Jo tämä riittäisi osoittamaan, että komin väyläsijat ovat eri sijat, poikkeaaahan niiden semantiikka tämän yhden merkityksen osalta. Tämä tulos ei kuitenkaan selitä koko komin väyläsijojen käytön vaihtelua. Aiempi tutkimus (Partanen–Erkkilä 2022) on osoittanut, että prolatiivi ja transitiivi suosivat erilaisia morfosyntaktisia ympäristöjä: prolatiivia käytetään substantiivien väyläsijana, ja transitiivi esiintyy useimmin suhdennominien kanssa. Tämä ei ole ehdoton jako vaan selvä tendenssi. Tendenssi vaikuttaa myös kietoutuvan yhteen väyläsijojen semanttisten erojen kanssa. Komin väyläsijojen esiintyminen erilaisten kiintopisteiden kanssa on koottu taulukkoon 2.

Kuten edellä olemme esitelleet, komin väyläsijojen käytössä on joitakin eroja merkitysten sisällä. Tällaisia eroja ovat a) transitiivin harvinaisuus VÄYLÄ-merkityksessä silloin, kun kiintopiste on ei-pitkänomainen; b) transitiivin (lähes) täydellinen puuttuminen VÄYLÄ-merkityksestä, kun kiintopiste on pitkänomainen ja umpinainen, KOHDEVÄYLÄN kontekstuaalisesta variantista sekä AUKKO-merkityksestä lukuun ottamatta MONINKERTAISTA AUKKOA, sekä c) prolatiivin puuttuminen ALUE-merkityksestä, kun predikaattina on liikeverbi. Tämä väyläsijojen käytössä esiintyvä jakauma osoittaa samaan suuntaan kuin Partanen ja Erkkilä (2022): kiintopisteen voimadynaamiset ominaisuudet

Taulukko 2. Komin väyläsijojen esiintyminen erilaisten kiintopisteiden kanssa. (+ = esiintyy, ± = esiintyy marginaalisesti, - = ei esiinny).

	pitkänomaisen, avoim	pitkänomaisen, umpinainen	reikä	ei- pitkänomaisen (VÄYLÄ)	ei- pitkänomaisen (ALUE)	toiminnan loppupiste	moninkertainen
prolatiivi	+	+	+	+	±	+	+
transitiivi	+	±	-	±	+	-	+

(ks. Talmy 2000, 409–470) vaikuttavat väyläsijan valintaan. Erityisesti kiintopisteen kontrolli muuttujan toimintaan (ks. Vandeloise 2010) vaikuttaa merkittävältä tekijältä. Niissä tapauksissa, joissa kiintopiste kontrolloi muuttujan toimintaa, komi käyttää väyläsijana mieluummin prolatiivia, ja kun kontrollia ei esiinny, on väyläsijana useammin transitiivi.

Sijojen käytön jakauma eri merkityksiin ja kontekstuaalisiin variantteihin tukee tätä tulkintaa. VÄYLÄSSÄ, jonka kiintopiste on umpinainen ja pitkänomainen, sekä varsinaisessa AUKOSSA kiintopiste kontrolloi muuttujan toiminnan reittiä huomattavasti, ja komi käyttääkin niissä käytännössä aina prolatiivia. Myös KOHDEVÄYLÄSSÄ ja ADHEESIOSSA reitti on jossain määrin kontrolloitu, sillä sille on määritetty tietty loppumiskohta, ja prolatiivi onkin myös näissä tapauksissa yksinomainen väyläsija. Heikompaa kontrollia ilmentävät VÄYLÄT, joissa on ei-pitkänomainen kiintopiste. VÄYLÄ-merkityksen protoskeemaan kuuluu kuitenkin suuntainen ja suoraviivainen toiminta, joka voidaan käsittää muuttujan reitin kontrolliksi. Tämä johtuu siitä, että ollakseen suuntaista ja suoraviivaista toiminnan on seurattava tiettyä reittiä. Lisäksi muuttujan toiminnan reitti on VÄYLÄSSÄ etualaistettu, eli se on keskeinen osa merkitystä. Tietyn reitin seuraaminen on yksi ominaisuuksista, joka erottaa VÄYLÄ-merkityksen ALUE-merkityksestä, jossa muuttujan toiminnan reitti on taka-alaistettu ja jossa suuntaisen ja suoraviivaisen toiminnan luoma vähäinenkin kontrolli puuttuu.²⁴ Prolatiivi onkin yleisempi vaikkakaan ei yksinomainen väyläsija, kun VÄYLÄ esiintyy ei-pitkänomaisen kiintopisteen kanssa.

Vastaavasti transitiivi suosii konteksteja, joissa kontrolli on vähäistä tai olematonta, mikä näkyy ALUE-merkityksessä, jossa se esiintyy liikeverbien kanssa ainoana väyläsijana, sekä siinä, että MONINKERTAISESSA AUKOSSA, jossa kontrolli on mielleltävissä vähäisemmäksi, myös transitiivi on mahdollinen väyläsija. Tämän lisäksi väyläsijojen jakauma substantiivien ja suhdenominien välillä vaikuttaa myötäilevän kontrollin ilmentymistä.

24 Nimetön arvioija huomauttaa, että suuntaisuus ja suoraviivaisuus voidaan käsittää myös muuttujan intentionaalisuudeksi. Tämä on totta, mutta suurimmassa osassa aineistossamme esiintyvistä tapauksista, joissa toiminta ei ole suoraviivaista, esiintyy myös muuttujan intentionaalista toimintaa. Intentionaalisuus ei näin ollen voi olla erottava tekijä analysoitaessa komin väyläsijojen käyttöä merkitysjakauman näkökulmasta.

Tyypillisesti nimittäin substantiivien tarkoitteet (konkreettiset tarkoitteet) kontrolloivat muuttujan toimintaa enemmän kuin suhdenominien ilmaisemat suhteelliset alueet (ks. Carlson 2010). Kuten edellä mainitsimme, prolatiivi on yleensä substantiivien ja transitiivi suhdenominien väyläsija.

Kontrolli ei kuitenkaan selitä aivan kaikkea vaihtelua, sillä molemmat väyläsijat vaikuttavat olevan melko tyypillisiä pitkänomaisten VÄYLIEN ja ei-liikeverbillisten ALUEIDEN ilmaisemisessa. Tähän voi vaikuttaa moni asia, kuten tilanteiden käsitteistys tai sanaluokkien välisen jakauman selkeämpi näkyminen kyseisissä tapauksissa. Asian selvittäminen on kuitenkin jätettävä tulevalle tutkimukselle.

4 Lopuksi

Tässä artikkelissa olemme tutkineet komin kirjakielen kahden väyläsijan, prolatiivin ja transitiivin, semantiikkaa. Olemme kuvanneet väyläsijojen merkitykset, joita ovat VÄYLÄ, AUKKO, ALUE, SIJAINTI sekä ainoastaan prolatiivilla esiintyvä ADHEESIO. Lisäksi olemme analysoineet väyläsijojen semanttista rakennetta ja osoittaneet, että VÄYLÄ on kummankin väyläsijan keskeinen merkitys, josta muut merkitykset ovat johdettavissa. Lopuksi vertailimme väyläsijojen käyttöä ja esitimme, että voimadynamiikka vaikuttaa väyläsijan valintaan komissa. Jos kiintopiste kontrolloi muuttujan toimintaa, on prolatiivi useammin käytetty sija, kun taas jos kontrollia ei ole, käytetään transitiivia. Sama jako heijastuu myös aiemmin esitetystä huomiossa siitä, että prolatiivia käytetään useammin substantiivien ja transitiivien suhdenominien kanssa. Tutkimuksemme osoittaa, että komissa on kaksi erillistä väyläsijaa, joilla on kummallakin oma semanttinen rakenne ja joita käytetään ilmaisemaan erilaisia suhteita muuttujan ja kiintopisteen välillä.

Lähteet

- BARTENS, RAIJA 1978: *Synteettiset ja analyttiset rakenteet lapin paikanilmauksissa*. Suomalais-Ugrilaisen Seuran Toimituksia 166. Suomalais-Ugrilainen Seura, Helsinki.
- 2000: *Permiläisten kielten rakenne ja kehitys*. Suomalais-Ugrilaisen Seuran Toimituksia 238. Suomalais-Ugrilainen Seura, Helsinki.
- BULATOVA, NADEZHDA – GRENOBLE, LENORE 1999: *Evenki*. Languages of the world/materials 141. Lincom Europa, München.
- CARLSON, LAURA 2010: Parsing space around objects. VYVYAN EVANS ja PAUL CHILTON (toim.): *Language, cognition and space. State of the art and new directions*, 115–137. Equinox, London.
- CASTRÉN, M. A. 1844: *Elementa grammatices syrjaenae*. Simelius, Helsingfors.
- CREISSELS, DENIS 2011: Spatial cases. ANDREJ MALCHUKOV ja ANDREW SPENCER (toim.): *The Oxford handbook of case*, 609–625. Oxford University Press, Oxford.
- ERKKILÄ, RIKU 2021: Ersän prolatiivin merkitykset. *Suomalais-Ugrilaisen Seuran aikakauskirja* 98, 67–111. <https://doi.org/10.33340/susa.95000>.
- GEORG, STEFAN 2007: *A descriptive grammar of Ket (Yenisei-Ostyak). Part 1. Introduction, phonology, morphology*. Languages of Asia 1. Global Orient, Folkestone. <https://doi.org/10.1163/ej.9781901903584.i-328>

- GRICE, H. P. 1975: Logic and conversation. PETER COLE ja JERRY MORGAN (toim.): *Syntax and semantics* 3. *Speech acts*, 41–58. Academic Press, New York. https://doi.org/10.1163/9789004368811_003
- GRÜNTAL, RIHO 2015: *Vepsän kielioppi*. Apuneuvoja suomalais-ugrilaiden kielten opintoja varten XVII. Suomalais-Ugrilainen Seura, Helsinki.
- HASPELMATH, MARTIN 2011: Terminology of case. ANDREJ MALCHUKOV ja ANDREW SPENCER (toim.): *The Oxford handbook of case*, 505–517. Oxford University Press, Oxford.
- HUUMO, TUOMAS 2013: Many ways of moving along a path. What distinguishes prepositional and postpositional uses of Finnish path adpositions. *Lingua* 133, 319–335. <https://doi.org/10.1016/j.lingua.2013.05.006>.
- JANDA, LAURA 1993: *A geography of case semantics. The Czech dative and the Russian instrumental*. Cognitive Linguistics Research 4. Mouton de Gruyter, Berlin. <https://doi.org/10.1515/9783110867930>
- KITILÄ, SEPPO – LAAKSO, JOHANNA – YLIKOSKI, JUSSI 2022: Case. MARIANNE BAKRÓ-NAGY, JOHANNA LAAKSO ja ELENA SKRIBNIK (toim.): *The Oxford guide to the Uralic languages*, 879–893. Oxford University Press, Oxford. <https://doi.org/10.1093/oso/9780198767664.003.0044>
- KOIVUNEN, TOMI – ERKKILÄ, RIKU (2022): The interaction between spatial cases and relational nouns in the Uralic languages of the Volga-Kama area. *Voprosy jazykoznanija* 2022 (5), 64–85. <https://doi.org/10.31857/0373-658X.2022.5.64-85>.
- LAKÓ, GYÖRGY 1950: Zur Frage des permischen Prosekutivs und Transitivs. (toim.): *Commentationes Fenno-Ugricae in honorem Y. H. Toivonen*, 219–243. XCVIII. Suomalais-Ugrilainen Seura, Helsinki.
- LANDAU, BARBARA 2020: Learning simple spatial terms. Core and more. *Topics in Cognitive Science* 12 (1), 91–114. <https://doi.org/10.1111/tops.12394>.
- LANGACKER, RONALD W. 1987: *Foundations of Cognitive Grammar. Volume I. Theoretical prerequisites*. Stanford University Press, Stanford.
- LEWANDOWSKA-TOMASZCZYK, BARBARA 2007: Polysemy, prototypes, and radial categories. DIRK GEERAERTS ja HUBERT CUYCKENS (toim.): *The Oxford handbook of cognitive linguistics*, 139–169. Oxford University Press, Oxford.
- NORDLINGER, RACHEL 1998: *A grammar of Wambaya, Northern territory (Australia)*. Pacific linguistics, series C 140. Pacific linguistics. Research school of Pacific and Asian studies. The Australian National University, Canberra.
- OJUTKANGAS, KRISTA 2008: Mihin suomessa tarvitaan sisä-grammeja. *Virittäjä* 112 (3), 382–400.
- 2012: Ikkuna ulos. Suomen ulko-grammit ja huomion ikkunoiminen. *Virittäjä* 116 (2), 169–197.
- PAJUNEN, ANNELI 2001: *Argumenttirakenne. Asiantilojen luokitus ja verbien käyttäytyminen suomen kielessä*. Suomi 187. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- PARTANEN, NIKO – ERKKILÄ, RIKU 2020: Dialectal variation in the path-coding cases in Komi. B. K. Кельмаков, О. Б. Стрелкова, Г. А. Глухова, Н. В. Ильина, Т. А. Краснова, М. А. Самарова ja А. Ф. Семёнов (toim.): *Диалекты и история пермских языков во взаимодействии с другими языками. Сборник статей. Часть 1*, 145–161. Пермистика 18. Удмуртский государственный университет, Ижевск.
- 2022: Cases denoting path in Komi. Semantic, dialectological and historical perspectives. *Linguistica Uralica* 58 (2), 81–111. <https://dx.doi.org/10.3176/lu.2022.2.01>.
- SHAKHOVA, DARYA – TYLER, ANDREA 2010: Taking the principled polysemy model of spatial particles beyond English. The case of Russian *za*. VYVYAN EVANS ja PAUL CHILTON (toim.): *Language, cognition and space. The state of the art and new directions*, 295–321. Equinox, London.
- SINHA, CHRIS – KUTEVA, TANIA 1995: Distributed spatial semantics. *Nordic Journal of Linguistics* 18 (2), 167–199. <https://doi.org/10.1017/S033258650000159>.
- TALMY, LEONARD 2000: *Towards a cognitive semantics. Volume 1. Concept structuring systems*. The MIT Press, Cambridge. <https://doi.org/10.7551/mitpress/6847.001.0001>
- TAYLOR, JOHN R. 2003: Near synonyms as co-extensive categories. ‘high’ and ‘tall’ revisited. *Language Sciences* 25 (3), 263–284. Elsevier. [https://doi.org/10.1016/S0388-0001\(02\)00018-9](https://doi.org/10.1016/S0388-0001(02)00018-9).
- TYLER, ANDREA – EVANS, VYVYAN 2003: *The semantics of English prepositions. Spatial scenes, embodied meaning and cognition*. Cambridge University Press, Cambridge. <https://doi.org/10.1017/>

- CBO9780511486517
- VANDELOISE, CLAUDE 2010: Genesis of spatial terms. VYVYAN EVANS ja PAUL CHILTON (toim.): *Language, cognition and space. State of the art and new directions*, 171–192. Equinox, London.
- VÁSZOLYI, ÉRIK 1968: Prolatívusz, tranzitívusz, lokatívusz a zürjénben, a votjákban és a finnugor alapnyelvben. *Nyelvtudományi Közlemények* 70, 47–85.
- WICHMANN, YRJÖ 1924: Zur permischen Grammatik. *Finnisch-Ugrische Forschungen* XVI(2–3), 146–163. Suomalais-Ugrilainen Seura, Helsinki.
- WIEDEMANN, F. J. 1884: *Grammatik der Syrjänischen Sprache mit Berücksichtigung ihrer Dialekte und des Wotjakischen*. Kaiserliche Akademie der Wissenschaften, St. Petersburg.
- ZLATEV, JORDAN 2007: Spatial semantics. DIRK GEERAERTS ja HUBERT CUYCKENS (toim.): *The Oxford handbook of cognitive linguistics*, 318–350. Oxford University Press, Oxford.
- Алексеев, М. Е. – Атаев, Б. М. – Магомедов, М. А. – Магомедов, М. И. – Мадиева, Г. И. – Садиога, П. А. – Садиов, Дж. С. 2012: *Современный аварский язык*. Aleph, Махачкала.
- Бубрих, Д. В. 1949: *Грамматика литературного коми языка*. Советское финноугроведение XIV. Издательство Ленинградского государственного ордена Ленина университета им. А. А. Жданова, Ленинград.
- Кузнецов, Николай 2012: *Пространственная семантика местных падежей коми языка (когнитивный анализ)*. *Dissertationes philologiae uralicae universitatis Tartuensis* 12. University of Tartu Press, Tartu.
- Лыткин, В. И. (toim.) 1955: *Современный коми язык. Учебник для высших учебных заведений. Часть первая. Фонетика, лексика, морфология*. Коми книжное издательство, Сыктывкар.
- Лыткин, В. И. – Баталова, Р. М. – Ботева, Е. В. – Гантман, А. С. – Гуляев, Е. С. – Нечаев, Г. А. – Серебренников, Б. А. (toim.) 1962: *Коми-пермяцкий язык. Введение, фонетика, лексика и морфология. Учебник для высших учебных заведений*. Коми пермяцкое книжное издательство, Кудымкар.
- Некрасова, Г. А. 2019: Конкуренция пролативных суффиксов в коми языке. Опыт корпусного исследования. А. Г. Мусанов (toim.): *Актуальные вопросы коми и пермского языкознания*, 53–63. Труды Института языка, литературы и истории Коми НЦ УрО РАН 77. Институт языка, литературы и истории Коми НЦ УрО РАН, Сыктывкар.
- Попова, Р. П. – Сажина, С. А. 2014: *Фонетические и морфологические особенности коми диалектов (сравнительный аспект исследования). Монография*. Издательство СыктГУ, Сыктывкар.
- Сажина, С. А. 2012: Падежная система верхнекамского наречия коми-пермяцкого языка. Л. А. Фёдорова (toim.): *Вопросы пермского языкознания*, 189–196. Пермистика 13. Институт языка, литературы и истории Коми НЦ УрО РАН, Сыктывкар.
- Федюнёва, Г. В. – Лудыкова, В. М. – Некрасова, Г. А. – Попова, Э. Н. – Цыпанов, Е. А. (toim.) 2000: *Ония коми кыв. Морфология*. Сыктывкар.

Riku Erkkilä
 riku.erkkila@helsinki.fi
 Suomalais-ugrilainen kielentutkimus
 Ludwig-Maximilians-Universität München
 ja Helsingin yliopisto

Niko Partanen
 niko.partanen@helsinki.fi
 Suomalais-ugrilainen kielentutkimus
 Helsingin yliopisto

Riku Erkkilä ja Niko Partanen: On what is expressed with Komi path cases

This study deals with the semantics of path cases of literary Komi. Komi is quite exceptional among the languages of the world because it does not have only one path case, but there are two in its spatial case system that express the route of movement: prolative and transitive. Some previous research has also analysed that the prolative and transitive are allomorphs of one case, but there is no proper basis for this interpretation, as these case endings differ in their semantics.

The theoretical background to our study is cognitive linguistics. We examine the different senses expressed with Komi path cases, focusing on the relationship between trajector and landmark. The basis for the separation of senses is that the configuration of trajector and landmark expressed by the case (perspective of the conceptualization of the situation, force dynamic relations or pragmatic inferences) differs from the configurations found in other senses. With this method, four common senses can be analysed for Komi path cases. In addition, the prolative is used to express one sense that is not found with the transitive. The senses common to both cases are:

1. **PATH**, which expresses the route of rectilinear action of trajector along landmark
2. **OPENING**, which indicates the route of the action of trajector through the wall of a **CONTAINER** which functions as landmark
3. **AREA**, which indicates limits within which a non-linear action of trajector takes place
4. **LOCATION**, which expresses landmark relative to what trajector is localised.

Only the prolative has the sense of **ADHESION**, which expresses the point in landmark to which the trajector attaches. Some senses also contain several contextual variants in which the configuration of the trajector and landmark is the same, but there is some kind of semantic variation. All the senses we found have been presented in a previous study, but our study is the first to show criteria based on a specific theory for distinguishing different senses from each other.

In addition to the separation of senses, we compare the semantic structures of the path cases. We describe both cases as radial categories that have a central sense as well as other senses that are extensions of it. The following is the criteria we use to define the central sense: a) the relationship between trajector and landmark found in the central sense also occurs in most other senses, b) the relationship expressed by the central sense differs from the relationships expressed by other elements of the same level (in this case, other Komi spatial cases), and c) most other senses of the case can be derived from the central sense. Applying these criteria, we find that the central sense of both path cases is **PATH**. Thus, in terms of their semantic structure, these path cases are quite similar to each other, but there are some differences, the greatest being the sense of adhesion, which only occurs with the prolative. Based on our analysis, however, the use of Komi path cases is also affected by force dynamics, especially the control imposed on trajector by landmark. This can be seen in the fact that the prolative is used more often when landmark controls the action of trajector, and the transitive is used more often when the control is weaker. The differences in the semantic structure of these path cases and the influence of force dynamics on their use clearly show that the prolative and the transitive must be analysed as individual cases.

Liite 1

2	2. persoona
3	3. persona
ABL	ablatiivi
ACC	akkusatiivi
ADJ	adjektiivijohdin
APR	approksimatiivi
CAR	karitiivi
CNV	konverbi
DAT	datiivi
DMST	demonstratiivi
ELA	elatiivi
GEN	genetiivi
ILL	illatiivi
INDF	indefiniitti
INE	inessiivi
INF	infinitiivi
INS	instrumentaali
OPT	optatiivipartikkeli
PCL	muu partikkeli
PL	monikko
POSS	omistusmuoto
PRL	prolatiivi
PRS	preesens
PST	mennyt aika partisiippien yhteydessä
PST1	1. preteriti
PST2	2. (evidentiaalinen) preteriti
PTCP	partisiippi
SG	yksikkö
TRA	translatiivi